

דלית אל כרמל

הדרוזים

ייסוד הדת הדרוזית

הדת הדרוזית נוסדה במצרים בתחילת המאה ה-11. על פי המסורת הדרוזית מדובר בהופעתה המחודשת של אמונה עתיקה ביותר באל אחד, דת שהמאמינים בה חיו בקרב העמים מבלי לגלות את זהותם ולפיכך התקיימה בסתר שנים רבות. רק במצבים מיוחדים ובמקרים נדירים הופיעו נביאים כמו הנביא שועיב (הוא יתרו), שקראו לחזור אל הדרך הנכונה ולא נענו. התגלות האמונה בימי אל חאכם (המאה ה-11) נתנה הזדמנות אחרונה לאנשים להצטרף לדת ה"מווחדון" (המייחדים את האל), להימנות עם מאמיניה ולקבל את כל החובות והמצוות הכרוכות בה. דתם של הדרוזים סודית אך טמירה ושונה; קשה לפענח אף דרכם הפוליטית, המשקפת סוד חוכמת חיים מסתורית שאינה קלה להגדרה.

אל חאכם (הזדמנות ללמוד מעט, על שליט לא ידוע ומעניין)

בהיותו בן 13 התמנה אל חאכם לשליט במצרים. עם עלותו לשלטון פרץ מרד ברחבי ממלכתו הגדולה. לאחר שדיכאו בהצלחה רבה, החל להנהיג רפורמות שונות בסדרי השלטון, במסחר, בכלכלה ובחיי החברה. הוא פרסם חוקים ותקנות כדי למנוע השחיתות במנגנון השלטון ובחצרות המושלים המקומיים, העניש בחומרה פקידיים שהשתמשו לרעה בכספי השלטון או עשקו את האוכלוסייה, ואף סוחרים שהפקיעו מחירים. אל חאכם ציווה לאגור מזון בשנות שפע כדי להקל על המחסור הצפוי בשנות הבצורת והקפיץ שכל אזרח ימצא את מחייתו בכבוד ללא עושק או ניצול. האיש היה סגפן ופשוט בלבשו ובאורח חייו, ואת אלה הקרין על כל המנגנון השליט. מאחר ולא היה מרוצה מן ההפקרות וההוללות ששררו בחוגי השלטון והאוכלוסייה, קבע כללי התנהגות מחמירים ביותר, בין היתר הורה לסגור את מועדוני הבילויים. אל חאכם שאף להגיע להישגים בתחומי המדע והספרות ובימיו נבנה דואר "אל חכמה" (בית החוכמה) - מעין אוניברסיטה, ספרייה גדולה ומוזיאון-מוסד אותו העמיד לרשותם של מדענים, סופרים, משוררים ופילוסופים.

אל חאכם שלט עשרים וחמש שנים ובעיני הדרוזים נחשב לדמות קדושה ונערצת, התגלמות האל עלי אדמות. תחת חסותו ובעידודו החלו ההכנות לייסוד דת המוחדון, שגדול מבשריה היה חמזה בן עלי. חמזה בן עלי נולד בשנת 985 (שנת הולדתו של אל חאכם) בעיר זאוזן שבפרס, שם למד תיאולוגיה ומדעים. בהיותו בן עשרים התקבל בחצרו של אל חאכם במצרים ועד מהרה הפך לשר החצר. חמזה התיידד עם החליף ורכש את אמונו, עד שהגיעה השעה להכריז על הדת ולהפיץ אותה ברבים. בשנת 1017 הכריז אל חאכם על חמזה כאימאם (הכוהן הגדול) דת המוחדון והלה קבע את מושבו במסגד ריראן בקהיר, לא רחוק מארמון החליף. חמזה מינה שליחים ושיגר איגרות למלכים ולמושלים בכל רחבי החליפות וקרא להם להצטרף לדת החדשה. כל אדם שהצטרף לדת נטל על עצמו התחייבות בלתי חוזרת למלא את כל מצוות הדת. הוא היה חייב להיות בריא בגופו ובשכלו, וחופשי מכל שעבוד. אל חאכם שיחרר את כל העבדים בממלכתו, כדי שיוכלו להחליט באופן חופשי אם רצונם להימנות עם מאמיני הדת החדשה. רבים נענו לקריאה והצטרפו לדת החדשה, בעיקר בסוריה, לבנון, ארץ ישראל, חצי האי ערב והודו אך רבים אחרים

התנגדו להופעתה של דת זו ונלחמו במאמיניה, בין אלה גם **נשתקין אל דרזי**. למרבה האירוניה, כעבור שנים, לאחר שדחה הרוב הסוני במצרים את דת המוחדון, כונו מאמיני הדת **בשם דרוזים, על שם אל דרזי**. בפברואר 1021 נעלם אל חאכם. היעלמותו של החליף היא עדיין פרשה עלומה. יש היסטוריונים הטוענים שנרצח. המסורת הדרוזית מספרת שאל חאכם נהג לצאת מדי ערב על חמורו אל הר אל מוקטם ליד קהיר להתפלל ולהתייחד עם האל. באחד הערבים יצא לשם כמנהגו, אך לא שב אל הארמון. משיצאו לחפשו מצאו את בגדיו עומדים מכופתרים, כשהוא עצמו אינו בתוכם. הדרוזים מאמינים שאל חאכם נעלם במתכוון ומסתתר כאות מבחן לעמידתם של המאמינים, אולם הוא עתיד להופיע באחרית הימים.

בנו של אל חאכם, עלי אל ד'אהר, התנכל למאמינים החדשים, רדף אותם עד חורמה והרג רבים מהם. המאמינים במצרים ירדו למחתרת ורבים מהם נסוגו מאמונתם. חלקם נדדו צפונה, להרי הלבנון שם מצאו מקלט בטוח כי השבטים שגרו באזור זה קיבלו על עצמם את הדת החדשה והחמירו בקיום מצוותיה. וכך, מתוך חרדת כליה, נהגו הדרוזים עפ"י הכלל של "היה מוסלמי בחוץ ודרוזי בביתך" ובצדו עקרון האחווה בעת מצוקה המוגדר "חפט' אל אחואן", בהיות כל הדרוזים אחים זה לזה.

צמיחת הקשרים בין דרוזים ויהודים

מלחמת העולם הראשונה הייתה נקודת מפנה בתולדות ארץ ישראל. אחרי 400 שנות שלטון עות'מאני החל בארץ המנדט הבריטי, והיחסים בין יושביה היהודים והערבים התחילו להתחדד. העולים היהודים שבאו ארצה ביקשו לטעת בארץ שורשים והמוסלמים ראו בהם גורם מסוכן שבא להשתלט עליה. הדרוזים יושבי הארץ בחרו לעמוד מן הצד ולא לנקוט עמדה. ניטרליות זו נוצלה היטב על ידי היהודים. מאז שנות ה-30 הייתה בארגון ה"הגנה" קבוצה של "ערביסטים" מקרב ההתיישבות העובדת: חיים לבקוב מיבניאל, אמנון ועודד ינאי מנהלל, גיורא זייד מבית שערם, יצחק חנקין מכפר גלעדי, אביגדור יוסיפון מבית עובר ועוד. אלה נהגו לקיים מגעים עם בני מיעוטים שונים למטרות מודיעין ורכש ואולי שיתוף פעולה עתידי. כשפרצו מאורעות 1929 פנו אחדים ממנהיגי היישוב, ביניהם יצחק בן צבי, לנכבדים הדרוזים וביקשו שלא יתערבו בעימות בין יהודים לערבים ואלה נעתרו. הקשרים בין יהודים לדרוזים החלו להתהדק לאחר פרוץ מאורעות 1936, במהלכם ניסו אנשי הכנופיות הערביות לגרור את תושבי הכפרים הדרוזיים למעגל האלימות. משלא נענו, תקפו את הכפרים וביקשו לחסל את מי שנראה בעיניהם משתף פעולה עם היהודים. על רקע זה נתרקמה התקרבות בין היהודים והדרוזים ונוצר הבסיס לקשר של שותפות גורל בארץ אחת. מי שהיו פעילים בטיפוח קשרים אלו באותה תקופה היו אבא חושי מחיפה וחסן אבו רוכון מעוספיא, שבגלל קשריו עם היהודים נחטף ונרצח על ידי אנשי הכנופיות הערביות.

ימי מלחמת העצמאות הקרב היחיד בין דרוזים ליהודים

הקשרים שנרקמו בין דרוזים ליהודים הניבו פירות עם קום המדינה וה"הגנה" הסתייעה בדרוזים להשגת נשק ומידע מודיעיני רב ערך. ההתפתחות החשובה אירעה במרס 1948, עת הגיע לארץ גדוד דרוזי מסוריה, שאנשיו נמנו עם "צבא ההצלה" תחת פיקודו של פאוזי אל קאוקג'י. מפקד הגדוד היה שכיב והאב, דרוזי כבן 60. זמן מה לאחר שהגיע הגדוד לגליל פתח "צבא ההצלה" חזית לחימה נגד כוחות ה"הגנה" במשמר העמק. בגלל מצבו הקשה ביקש קאוקג'י מוהאב להפעיל את גדודו ולפתוח חזית לחימה נוספת ברמת יוחנן. ב 12 באפריל 1948 תקף והאב באזור חירבת אושה ממזרח לרמת יוחנן. בקרבות אלה נפגעו לוחמים משני הצדדים, ביניהם אחיו של משה דיין. ה"הגנה" תגברה את כוחותיה ברמת יוחנן אך גם אל גדודו של והאב זרמה תגבורת מכפרי הדרוזים בגליל. במשך שלושה ימים התנהלו קרבות קשים ללא הכרעה. אנשי ה"הגנה", שקיימו קשרים עם הדרוזים, התבקשו לנסות ולהידבר עם הדרוזים כדי להוציא את הגדוד של והאב מזירת הקרב. בתיווכם של דרוזים מקומיים יצרו אנשי הש"י (שירות ידיעות) קשר עם הגדוד הדרוזי. בפגישה, שהתקיימה בקרית עמל (טבעון), השתתפו משה דיין, גיורא זייד, ח'ליל אל קונטאר, ג'דעאן עמאשה, לביב אבו רוכון, ונציג הגדוד - הקצין הדרוזי איסמעיל קבלאן. בסופה של הפגישה נכרתה ברית בעל פה והוסכמה אי התקפה הדדית. ב-15 במאי 1948 התפנה גדודו של והאב לכיוון לבנון.

התגבשות יחידת המיעוטים בצה"ל

ביולי 1948 התגייסו צעירים דרוזים מעוספיא, דלית אל כרמל וסוריה לשירות ה"הגנה". גיורא זייד, איש הש"י שפעל בקרב הדרוזים, פנה לידידיו הדרוזים בכרמל, בראשם סלימאן שריף אבו רוכון. הצעירים הדרוזים שנענו לפנייה כונוס בביתו של אבו רוכון, קיבלו נשק ותחמושת ונלקחו מיד לאימון ראשון בקליעה. חודש לאחר מכן, באוגוסט, הועברו החיילים החדשים למחנה צבאי ליד לוד, שם החלו באימונים שבסימם סופחו לחטיבת "עודד" (חטיבת תשע), שלחמה בציר המערבי בצפון. טקס ההשבעה הראשון של המגויסים הדרוזים נערך במחנה "נשר" ליד חיפה. כשבועיים לאחר מכן, ב 29 באוקטובר, השתתפה הפלוגה הדרוזית בניסיון לכבוש את הכפר יאנוח. טבילת אש זו נסתיימה באסון כבד: כשהגיעה הפלוגה אל הכפר נפתחה על אנשיה אש חזקה וחיילים אחדים מעוספיא, דלית אל כרמל, שפרעם ועין אל אסד, כמו גם כמה דרוזים מסוריה ומלבנון נהרגו בקרב. פלוגה זו הייתה הגרעין של יחידת המיעוטים בצה"ל.

למעט משפחות בודדות שהתיישבו בערים או במושבות, אין מדרום לכרמל ישובים דרוזיים. הדרוזים שוכנים ב-18 יישובי מיעוטים בישראל, אך רק חמישה כפרים אינם מעורבים ואוכלוסייתם נמנית כולה על העדה הדרוזית.

השתלבותם של הדרוזים בחיי המדינה העמיקה שורשיה. הישגי שירותם במערכות הביטחון מגבירים אותה, בהבליטם הזדהותם עם ישראל. תופעה זו השתקפה במלואה במלחמת ששת הימים, ואחריה גבר ביטויה. חיילים דרוזים בשורות צה"ל, משמר הגבול ומשטרת ישראל גילו כושרם במרדפים, מארבים ושמירה. תוך כדי פעולות אלה נפלו צעירים דרוזים, חיילים וקצינים. רבים הישובים הדרוזים, בהם שיעור חללי המלחמה עולה הרבה על הממוצע הארצי- בראשם הכפר בית ג'אן ששכל ארבעים מבניו במערכות ישראל. בבית העלמין שלו נטמן גם סמיר אסעד, שנפל בשבי בלבנון וגופתו הוחזרה לישראל רק בסתיו 1991. בהלווייתו הממלכתית הטיח אביו: "סמיר כבר לא הילד שלי. הוא של ממשלת ישראל, אל תשכחו אותו".

הדרוזים ברמת הגולן מונים כ- 15,000 נפש. הם שומרים על מעגלם הסגור ורואים עצמם, למרות תעודות הזהות הישראליות שהונפקו להם, אזרחים סורים נאמנים למשטר בדמשק, אם כי לא היססו להפגין תמיכתם בסדאם חוסיין לאחר כיבוש כווית ובמהלך מלחמת המפרץ, בראשית שנת 1991.

בראשית שנת 1985 התקבלה ההחלטה בדבר פינויו של צה"ל מלבנון. סיום מלחמת "שלום הגליל" מסמל, אולי, את סוף הפרק ההיסטורי ששמו "יחידת המיעוטים"; עם זאת, קיימת עדיין יחידה משנה דרוזית שמפקדיה דרוזים ורוב חייליה גם הם בני העדה. אך הדרך פתוחה בפניהם להשתלב ביחידות אחרות- ואכן, דרוזים רבים משרתים בחילות השונים בצה"ל ומספר הקצינים הבכירים הדרוזים בצה"ל ממשיך לעלות בקצב מהיר עד כי נראה ששיעור הקצינים הדרוזים בצה"ל גבוה יותר באופן יחסי לאוכלוסייה, משיעור הקצינים היהודים. לאחרונה פורסם כי שני צעירים דרוזים התקבלו לקורס טיס; אולי יהיו אלה שני הטייסים הדרוזים הראשונים בצה"ל...

מאמר זה מוקדש לקידומו של "שביל הבנים" אשר הוקם לזכר חללי צה"ל בני העדה הדרוזית, ושחברנו טייס הממ"ג, מר אמל אסעד פועל לקידומו. מר אסעד עבר על המאמר (בהזדמנות זו אני מודה לו על כך) והביע שביעות רצונו מכך שהחומר משקף את המצב לאשורו.

קרב הכרמל (מוחרקה)

ספר מלכים א פרק יח' מגולל סיפור מרשים על ההוכחה לקיומו של אלוהים ולצדו מי הוא עומד... הסיפור מתחיל ביריבות בין אחאב לבין אליהו, שהתפתחה עקב פרשת כרם נבות היזרעאלי ועבודת האל בעל, אותו הכניסה איזבל, אשתו של אחאב.

אחאב פונה לאלהו: "יז ניהי כְּרָאוֹת אַחְאָב, אֶת-אֱלֹהֵי; נִיאֲמַר אַחְאָב אֱלֹוֹי, הָאֵתָה זֶה עֵכָר יִשְׂרָאֵל. יח נִיאֲמַר, לֹא עֵכָרְתִּי אֶת-יִשְׂרָאֵל, כִּי אִם-אֵתָה, וּבֵית אֲבִיךָ--בְּעִזְבְּכֶם אֶת-מִצֹּת יְהוָה, וַתִּלְךְ אַחְרֵי הַבְּעָלִים."

אליהו מציע לו הצעה פשוטה- קבץ נא את כל נביאי הבעל והאשרה (בעתיד ארחיב בדבר אלים אלו, המושרשים חזק בתרבותנו) והבה נערוך ניסוי בו נוכיח אחת ולתמיד מי נביא אמת ומי נביא שקר, מי באמת בקשר עם האלוהים...

במקביל פונה אליהו לעם בשאלה המפורסמת "כֹּא נִיגֹשׁ אֱלֹהֵי אֵל-כָּל-הָעָם, נִיאֲמַר עַד-מַתִּי אַתֶּם פֹּכְחִים עַל-נְשִׁיתִי

הַסַּעֲפִים--אִם-יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחְרָיו, וְאִם-הַבְּעָל לְכוּ אַחְרָיו"; אז מציע אליהו את עצם הניסוי- הוא לבד (כי יתר הנביאים נרצחו בידי איזבל) מול ארבע מאות וחמישים נביאי הבעל: "כֹּג נִיתְנוּ-לְנוּ שְׁנַיִם פְּרִים, וַיִּבְחְרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וַיִּנְתְּחוּוּ נִשְׁימוּ עַל-הָעֵצִים, וְאִשׁ, לֹא יִשְׁימוּ; וְאִנִּי אֶעֱשֶׂה אֶת-הַפָּר הָאֶחָד, וְנִתְתִּי עַל-הָעֵצִים, וְאִשׁ, לֹא אִשִּׁים... כֹּד וְקָרָאתֶם

בשם אלהיכם, ואני אקרא בשם-יהוה, והיה האלהים אשר-יענה באש, הוא האלהים; כלומר רק האלוהים שישלח את האש יחשב אלוהים. אחאב והעם מסכמים. אליהו נותן את זכות הקדימה לאלוהי הבעל והניסוי מתחיל; הם מתחילים להתפלל בבוקר אך דבר אינו מתרחש עד הצהריים; אליהו מקניט אותם ומציע להם להתפלל בקול חזק יותר "אלהים הוא--כי שיח וכי-שיגי לו, וכי-דברך לו; אולי ישן הוא, ויקץ. כח ויקראו, בקול גדול" מאחר שאינם מקבלים תשובה אליהו מכין מפגן מרשים: "לא ויקח אליהו, שתיים עשרה אבנים, כמספר, שבטי בני-יעקב--... לג ויערך, את-העצים; וינתח, את-הפר, וישם, על-העצים. לד ויאמר, מלאו ארבעה כדים מים, ויצקו על-העלה, נעל-העצים". הוא מבקש שיוסיפו עוד ועוד מים עד שהאבנים והתעלה מסביב הפכו מלאי מים. או אז "ניגש אליהו הנביא ויאמר, יהוה אלהי אברהם יצחק וישכאל, היום ינדע כי-אתה אלהים בישכאל ואני עבדך; ובדברך (ובדברך) עשיתי, את כל-הדברים האלה. לז ענני יהוה, ענני, ונדעו העם הנה, כי-אתה יהוה האלהים; לח ותפל אש-יהוה, ותאכל את-העלה ואת-העצים, ואת-האבנים, ואת-העפר; ואת-המים אשר-בתעלה, לחכה". (מכאן שם המקום- "מקום השריפה" או בעברית "מוחרקה", שכן "מחרוק" בעברית, פירושו בעברית הוא "שרוף"). האירוע מרשים, ואליהו שלא ניחן בסובלנות רבה ממחר להיפרע מנביאי השקר: "מ ויאמר אליהו להם תפשו את-נביאי הבעל, איש אל-ימלט מהם--ויתפשו; ויורדם אליהו אל-נחל קישון, וישחטם שם."

אחרי שמסדר הכרמלים רכש את השטח, הוקם בשנת 1883 הבניין הנוכחי במקומו. חדר התפילה שופץ בשנים האחרונות והוקם בו מזבח מ-12 אבנים, לזכר 12 שבטי ישראל כדברי המקרא. על קירותיו הוצבו כתובות קרמיקה המספרות על המאורע.

האירוע המתואר התרחש בתקופתו של הנביא אליהו, הוא חלק משרשרת אירועים בה לוקחות חלק שלוש דמויות: איזבל בת אתבעל מלך צידון, אחאב מלך ישראל ואליהו הנביא;

איזבל

את תפקיד הדמות הסקסית, היפה והמרושעת בעלילה ממלאת איזבל- ובאמונה... איזבל נולדה כנסיכה בבית אתבעל מלך צידון; כיאה למעמדה ובעקבות הבריתות בין מלכות צור ומלכות ישראל נישאת איזבל בבגרותה לאחאב מלך ישראל. כנסיכה צידונית היא מביאה אתה את תרבות האל בעל; אחאב מאפשר לה להכניס פולחן זה לישראל, פעולה שעוררה התקוממות גדולה מצד הנביאים. כיאה למעמדה כמלכה, נותנת איזבל הוראה לרדוף את כול הנביאים ולהרוג אותם. היחיד שחומק הוא אליהו הנביא, בר הפלוגתא שלה שבעתיד יגזור את גורלה. היריבות בינה ובן אליהו מגיעה לשיא אחרי האירוע בקרן הכרמל, אירוע אודותיו נרחיב בהמשך... אירוע אחר שהביא הדמויות לעימות הוא סיפורו של כרם נבות היזרעאלי. וכך מסופר:

לנבות היה לו כרם יפה ביזרעאל: "ב וידבר אחאב אל-נבות לאמר תנה-לי את-כרמך ויהי-לי לגן-זקן, כי הוא קרוב אצל ביתי, ואתנה לך תחתיו, כרם טוב ממנו; אם טוב בעיניך, אתנה-לך כסף מחיר זה. ג ויאמר נבות, אל-אחאב: חלילה לי מיהוה, מתתי את-נחלת אבתי לך. " אחאב חוזר הביתה מאוכזב: "ד ויבא אחאב אל-ביתו סר וזעף,; וישכב, על-מטתו, ויסב את-פניו, ולא-אכל לחם." כך רואה אותו איזבל, שאינה מורגלת בתגובות גון זו מצד נתינים: "ז ותאמר אליו, איזבל אשתו, אתה, עתה תעשה מלוכה על-ישראל; קום אכל-לחם, ויטב לך--אני אתן לך, את-כרם נבות היזרעאלי." איזבל חורשת מזימה איומה- היא טווה עלילת שקר כנגדו ובאמצעות עדי שקר המעידים כי הוא קילל את המלך ואת אלוהים, היא מביאה לגזר דין פסקני: "והוציאוהו וסקלהו, וימת... ט ויהי כשמע איזבל, כי-סקל נבות וימת; ותאמר איזבל אל-אחאב, קום רש את-כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת-לך בכסף--כי אין נבות חי, כי-ימת." אליהו מגיע לאחאב, מטיח בו את המשפט הנצחי: "יט הרצחת, וגם-ירשת" ואף מודיע עונשו הצפוי: "במקום אשר לקקו הכלבים את-דם נבות, ילקו הכלבים את-דמך גם-אתה."

עונשה של איזבל לא התאחר ובוצע על ידי המלך יהוא, אותו משח אלישע הנביא, ממשיכו של אליהו, למלך תחת אחאב. במרד יהוא, בו הוא השמיד את כל בית עמרי, רצח יהוא את איזבל על ידי השלכתה מן החלון, ולאחר מכן אכן עטו הכלבים על בשרה ולקקו את דמה כפי שניבא אליהו לאחאב.

אחאב

בבית אחאב, הייתה זו איזבל שמשלה. אחאב בן עמרי מלך על ישראל במשך 22 שנה. הוא ומלכותו מוצגים באור שלילי ביותר מראשיתם: "ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו"; לא זו בלבד שהלך "בחטאות ירבעם בן נבט" אלא אף לקח לו לאישה את איזבל "וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו" (מלכים א, טז' 30 - 31). עם זאת, בהמשך מתגלים צדדים אחרים, המגלים דמות מורכבת שאינה שלילית לגמרי: אף כי אחאב נגרר אחר אשתו הצידונית לעבודת הבעל, בנה בשומרון מקדש לבעל ולאשרה, והיה אחראי לעוולות מוסריות קשות- אחאב קיבל מרותו של אליהו הנביא בסיפור נביאי הבעל, וחזר בתשובה בעקבות תוכחתו המוסרית של הנביא. בהמשך דרש אחאב בה' לפני שיצא למלחמה ביהודה, ואף נתן לבניו שמות שהביעו את אמונתו בה' - אחזיהו ויהורם. מסיפורים אחרים בספר מלכים א (כ, כב' 1 - 40) מכתובת שלמנאסר השלישי, מלך אשור, וממצאים ארכיאולוגיים עולה כי אחאב היה מלך חזק, תקיף ומוכשר בניהול מדיניות חוץ ופנים, ולמעט שנות הבצורת, נהנתה בימיו ממלכת ישראל מפריחה ושגשוג - אחאב שמר על יחסי שלום עם ממלכת יהודה, ולחזיקו הברית בין שתי הממלכות השיא את בתו עתליה ליורם בן יהושפט, מלך יהודה. נישואיו של אחאב לאיזבל חיזקו את הקשרים בין ממלכת ישראל לממלכת צור וזיכו את ישראל ביתרונות מסחריים וכלכליים ניכרים. אויבה היחיד של ממלכת ישראל בימי אחאב הייתה ארם. שנות הבצורת החלישו את ממלכת ישראל, וארם ניצלה את

שעת הכושר וכבשה חלקים ממנה. אחאב הוביל את ישראל לשלוש מלחמות נגד ארם. הוא נפל במלחמה השלישית, במערכה על רמות גלעד, בקרב בפיק בגולן ונקבר בשומרון. קרב זה הוזכר במאמר על גולן, גמלא וחספין [כאן](#).

אליהו

הדמות המופלאה בעלת העוצמה בסיפור היא כמוכן אליהו הנביא. מבלי דעת, אנו משלבים אותו בחי היום יום כסמל לפתרון סוגיות שלא באו להכרעה- מצב של שוויון כוחות מכונה כיום 'תיקו'; מה פירוש? הדרך של ראשי התיבות אלו הוא "תשבי יתרץ קושיות ובעיות", כלומר, אליהו יפתור מקרים של מחלוקת הנראית חסרת פתרון. התשבי, התנבא בימי אחאב ואחזיה מלכי ישראל. הוא מתואר כאדם בודד, סוער ופלאי, לבוש אדרת, שנהג להופיע במפתיע בסערה, קינא לה' כאל יחיד שאין בלתו - "ה' הוא האֱלֹהִים" (מלכים א, יח' 39), לחם עד חורמה בפולחן האלילי, נאבק בעוולות מוסריות והתעמת עם המלכים. בחייו שזורים מעשי נסים - וכך גם במותו: המקרא מספר כי אליהו לא מת, אלא עלה "בסערה השמים". מכאן תפקידו באחרית הימים כמבשר "יום ה' הגדול והנורא". חז"ל ראו בו את מבשר המשיח שיביא שלום לעולם, וישב מחלוקות ויתרץ קושיות - תיקו!... מדרשי חז"ל העניקו לו דמות חדשה- אדם זקן ורחום המסייע בעת צרה ליחיד ולכלל. לאלהו הנביא מקום בטקסים המסורתיים: הוא שומר על הבן בטקס ברית המילה, מוזמן לליל הסדר, מלווה את צאת השבת ומוזכר בברכת המזון.

מימין בית הכנסת של בית שערים במרכז אנדרטת אלכסנדר זייד ומשמאל קבר שיח אבריק

אלכסנדר זייד

אחד מגיבורי ילדותי. זכורות לי שתי פעמים בן האיץ דופק הלב שלי בגינו; הראשונה כשהאזנתי לתכנית רדיו בה התראיין יצחק חנקין מכפר גלעדי ולי היה ברור כי הוא עומד לאמר מפורשות כי הוא זה שהרג את מוחמד קאסם טבאש (אני שומר הקלטה של התכנית, אך אין לי מכשיר להשמיע אותה...), והשנייה כאשר התגלו חלק מיומניו של אלכסנדר זייד ואני גיליתי נפשו של רומנטיקן ואוהב הארץ; הקריאה ביומנים אלו מכניסה אותנו למעין "מכונת זמן" המחזירה אותנו לאותה תקופה. נסו ותהינו!

אלכסנדר זייד נולד בשנת 1886 בסיביר לאב יהודי, יצחק אליהו, ולאם סובוטניקית, רבקה, שנפטרה בהיותו בן 4. המשפחה חזרה לוויילנה שם נפטר האב. זייד הצטרף לתנועת פועלי ציון והיה חניכו של מיכאל הלפרין. עם סיום לימודי מסגרות עלה ארצה ב- 1904. בארץ עבד במושבות בעבודות עונתיות. לירושלים הגיע ב- 1907 עבד בה כסתת ושימש מודל בבצלאל. בירושלים התגורר בקומונה עם חבריו ישראל גלעדי ויחזקאל חנקין ופגש את ציפורה בקר כאשר באה לבקר את אחותה קיילה חברתו של גלעדי. השניים התאהבו ומאז לא נפרדו.

זייד היה בין מקימי ארגון "בר גיורא" ששם לו למטרה תחיה לאומית של היהודים בארצם. הוא וציפורה היו בין 17 החברים הראשונים שהגיעו להכשרה בחוה בסג'רה, שם הקימו את ארגון "השומר". בעיצומה של מלחמת העולם הראשונה עלו חלק מאנשי השומר לגליל- ביניהם זייד, ציפורה עם 2 ילדים, גלעדי וקיילה, ועוד- והקימו את קבוץ כפר גלעדי. בכפר גלעדי חיו זייד, ציפורה וילדיהם כ- 12 שנה ושם נולדו בשנת 1920 התאומים יפתח ויוחנן. לאחר קרע שנתגלע בין המשפחה לרוב חברי הקיבוץ, עזבו זייד ומשפחתו את המקום והגיעו לשייך אבריק- היא בית זייד. על הקרע ניתן לקרוא במאמריו של זאב צחור שהתפרסמו בקתדרה; זייד התנגד ללינה המשותפת, להפרדת ילדים מהוריהם

ולפרוק המשפחה, נושאים שהיו לאידיאולוגיה של חברי הקבוץ. בנוסף התנגד זייד להתבדלות מהמוסדות המרכזיים של הישוב ולאי שיתוף הפעולה של אנשי גדוד העבודה עם ארגון ההגנה. זייד הגיע לשייך אבריק כשומר אדמות הקק"ל בשנת 1926. בשייך אבריק הוא גילה יסודות של עיר עתיקה וביזמתו נערכו חפירות ארכיאולוגיות בראשות בנימין מזר (אז מייזלר), שהיה גיסו של יצחק בן צבי. בחפירות זוהתה העיר כבית שערים - עיר הסנהדרין, עירו של יהודה הנשיא. ליד ביתו של זייד נתגלה בית כנסת מפואר מהמאה ה-2 ולידו רחוב ראשי של העיר. זייד נרצח ליד ביתו ב-10.7.1938.

נקמת דמו של אלכסנדר זייד

אחד הנושאים הבעייתיים בהיבט 'טוהר הנשק' הוא נושא הנקם. היהודים לא קיבלו את תפיסת ה"ג'וים" (גאולת דם) של הערבים, שהלא כזכור, גאולת הדם לא הייתה חלק מעולם הערכים של המתיישבים היהודים הוותיקים. גם ה'הגנה' לא נקמה את מות חבריה, כולל מותם של נכבדים כמו חיים שטורמן. ובכל זאת, מקרה יוצא דופן, הלוא הוא המקרה של מוחמד קאסם טבאש, רוצחו אלכסנדר זייד, עשה כותרות. עקבות המתנקשים וכלב המשטרה הובילו למחנה הבדואי קוסקוס-טבעון, אך בעליו לא היה בו. חשוד אחד נעצר. שם בעל האוהל- מוחמד אבו סודה; באסיפת קבוצת אלונים, דרש אחד החברים לחסלו מיד. הביטוי "נקמת דם" חזר ועלה שם. אולם איש הש"י (שירות הידיעות) גואל לויצקי (שהיה גם "מוכתר" קיבוץ אלונים), טען שאבו-סודה הוא ידיד היהודים ואכן, לאחר שנבדק אליבי, התברר כי הרוצחים עברו בכוונה דרך ביתו, במטרה להפליל אותו. היו שסברו כי מטרת הרוצחים לא הייתה זייד, אלא דווקא בניו. עם הזמן התברר גם כי כוונת הרוצחים הייתה לרבקה כץ, חברת אלונים, שהייתה אופה לחם, יום יום, בחצר זייד והייתה שבה לקבוצה, באותה דרך. במהלך החקירה עלה שמו של קאסם טבאש, שאחד מראשי הכנופיות, חוסיין מחמוד מערב אל-חליף, העניק לו פרס של ארבע לירות עבור הריגת זייד. טבאש נעצר, נחקר ושחרר מספר פעמים מחוסר הוכחות. במשך הזמן הצטברו ב'הגנה' ידיעות לגבי זהות הרוצח, אולם לא ננקטה שום פעולה. עם הזמן הצליחו גואל לויצקי וחבר נוסף, לפגוש נערה בדואית, שינערה שמה, שהייתה בת בית במשפחת זייד והפסיקה לבוא לשם לאחר הרצח. מהחקירה עלה, שאת זייד רצחו שלושה בדואים, ביניהם קאסם מחמיד טבאש. לא נעשה מעשה. באופן טבעי, חתרו בניו של זייד לנקום את דמו, אך נראה שנרתעו מכך, כשהתברר להם שביצוע המעשה עלול להיות כרוך ברצח חפים מפשע. טוענים שגורא בנו עמד לעשות מעשה, אך יגאל אלון הניא אותו מכך. אולם יצחק חנקין מכפר גלעדי, שהיה מבאי ביתו של זייד, תבע לנקום את מותו. גם יצחק שדה ושאל אביגור התנגדו שמישהו מבני משפחת זייד יבצע את הנקמה ופסקו שיש לראות בכך תפקיד של ה'הגנה'. לאחר הקמת הפלמ"ח ופניית בני משפחת זייד, אישר יגאל אלון את הפעולה. בסוף חודש מארס 1942, לאחר שסידרו אליבי מתאים לבני משפחת זייד, חדרה כיתה של פלוגה א' של הפלמ"ח בפיקודו של יצחק חנקין, אל מחנה הבדואים בקרבת המושבה וולדהיים (כיום בית לחם הגלילית) והוציאה להורג את ראש השבט קאסם טבאש, שנודע כרוצחו של זייד ושל יהודים נוספים. פעולת הנקם תוארה בצורה מאד ציורית, אפילו חגיגית בספרו של אליעזר שמאלי, אולם תחקיר מסודר, התפרסם לראשונה רק ב-1990, על ידי אורי ברנר- שלושה לוחמים התקרבו לאהל, ששכן על הגבעה; גדעון יעקבי אבטח מבחוץ, חיים גרוס ויצחק חנקין נכנסו לאוהל בו שהו כעשרים איש, שכרעו ברך ובקשו רחמים על נפשם; לאחר שהלוחמים ויידו את זהותו של טבאש, הוציאוהו להורג בירייה בראשו, והסתלקו לקול יללות הנשים. לדעת זרובבל גלעד, השיגה ההתנקשות יעד נוסף, בכך ש"כמה מנהיגי טרור ערביים, ברחו משום כך מן הארץ". יש לציין שבניו של זייד, לא נגררו לשנאת ערבים, אלא תרמו לקירוב לבבות.

היומו

ארגז ברזל כבד וגדול, שעבר עם אלכסנדר זייד ומשפחתו ברחבי הארץ בכל מקומות נדודיהם הרבים, הכיל עשרות מחברות, חלקן בכריכה חומה, חלקן בשחורה חלקן מחוסרות כריכה, ומתוכן משתרבים מסמכים, פנקסים, גזירי עיתונים מצהיבים ותמונות. ארגז כבד זה, שהיה נעול במנעול ברזל גדול, הובא לשולחן בבית זייד בשייך אבריק בימי השבעה למותו, והמנעול הוסר. ארכיון קטן להלוק נפשו, רגשותיו והרהוריו של זייד במשך עשרות שנות שמירה ועבודת אדמה נתגלה. זייד אהב סוסים ומרחבים, אך גם ספר ומחברת, והחזיק בתיקו ליד האקדח גם פנקס ועיפרון. מחברות היומן כתובות רוסית פשוטה, אך שזורים בה ביטויים ביידיש ובעברית, ובחלקן כתב היד טושטש מהלך השנים והנדודים. תיאורי היומן הם כמו מחרוזת של אהבת הטבע והארץ: שמש, מלקוש, גשם המרטיב את ערימות השחת, הצורך בזריעת תירס, קציר החציר למאכל הלילה של הסוסות. ביומן מובעים עצב ואכזבות, ורגשות של אדם במצוקתו. בין חוברות היומן גם מחברות מילון שערך לעצמו ובהן המלים שהיו קשות לו בעברית וביאורן ברוסית, כמו למשל "יהי חיקך", "קן תפילותי הנידחות" ומלים נוספות משיר האהבה "הכניסיני תחת כנפך". זייד אהב מאוד את רעייתו-חברתו ציפורה והוא מזכיר אותה בקטעים רבים.

זייד החל לכתוב את יומנו ב-8 ביוני 1908, ארבע שנים לאחר שעלה לארץ: "בפעם הראשונה מתחיל אני לכתוב את יומני. היומן נעשה לי צורך. רוצה אני לדון בו במחשבותיי, ברשמי היום. לרשום, ואי מתי בעתיד לעיין ברשימות האלה, ימי העבר... מתבייש אני אם מישהו יקרא ברשימות האלה, אך איזו בושה היא זאת איני מבין. ציפורה עובדת היום בכרם ותביא לי כמובן ענבים". הוא כותב על געגועיו כאשר אינה לידו ועל רגש האהבה המעניק טעם לחיים. "מתגעגע אני אל ציפורה. היא אינה מוסחת ממחשבותיי... פעמים רבות אני חולם חלומות שציפורה נפרדת ממני לעולם, עוזבת אותי, אני מתעורר בענות לבי, ולפחות לו יכולתי מיד לראות את יקירתי. האהבה היא הרגש העדין ביותר אצל האדם" (יום ד,

8.1.1908). השניים הכירו בנשף האחד במאי בירושלים, כאשר זייד למד סיתות ב"בצלאל"; כשפגש בה, הרגיש ש"לב שני התחיל לפעום בחזהו". מראשית הקשר לא יכול היה בלעדיה. "מה ריקני החדר בלעדייך, פייגלה", ובשובה: "ציפורה הופיעה כמו יונה, שמש מלטפת חמה, ללא מלה" (ח אלול, כנראה 1923). בשל הערצתו אליה נהפך למצדד בשוויון זכויות לנשים, בתקופה שהמונח פמיניזם עוד לא היה ידוע. לאחר שראה אותה ואת אחדות מחברותיה חורשות בסג'רה בשוורים, כתב: "הבנות שלנו נחשבו אצל קראוזה הטובות ביותר, הן עבדו בכל העבודות, חרשו בשוורים... הן בעצמן, ברצון ובמרצן כבשו להן דרך במקצוע החדש, יצאו מהמטבח המחניק לשדה, וראו את ההבדל בין העבודה הביתית לזו החופשית בשדה".

ביומן שבים ועולים תחושת הנס של החזרה לארץ התנ"ך ויחס של כבוד וחשד לערבים, תוך כדי לימוד מאורחות הסתגלותם לתנאי הארץ הקשה. זייד, יליד סיביר, סבר כי העברי צריך להיות מיזוג של בדווי וקוזק, ופעל כל חייו לממש אמונה זו. לימים, בשייך אבריק, חי עם הרועים ורשימותיו מתארות זאת. היומן מתאר את השנים הקשות בשייך אבריק, התנכלות הבדווים, שמירת שדות, בעיות חינוך ופניות לארגוני הפועלים קפא"י (קופת פועלי ארץ-ישראל), המרכז החקלאי וקק"ל, שאצלם נתקל לא מעט בקשיות לב. היחיד שהבין אותו וסייע לו היה אברהם הרצפלד ובקטעים שונים הוא מזכיר את אנושיותו.

שנים אחדות לאחר שהחיים בשייך אבריק החלו להסתדר בשגרת עבודה ושמירה, תוך כדי הרפתקאות גניבה והצתות, נסע עם אחד מחבריו למטולה כדי לקנות סוסה אצילה. הם הסתובבו בנצרת, יסוד המעלה, נהריים ובכל הצפון כולו, אך לא מצאו סוסת שמירה כלבבם. אחד החברים שאתם נפגש במטולה הודיע בכפר גלעדי שזייד באזור, ומניה, שגם היא תרמה את חלקה בכוונה לסילוקו בשל פעילותה המרכזית בקיבוץ החשאי, יצאה אליו בבקשת סליחה, ודאגה שיבוא לקראתו גם חברים אחרים שפעם התנגדו לו. זייד סירב להיכנס לקיבוץ- אמר כי אינו מסוגל וכי לעולם לא יוכל לשכוח מה עוללו לו: "עד הרגע האחרון לא אשכח מה שלקחתם ממני, אך כעת, בחיי העם יש סכנות גדולות המרחפות עלינו, והאינטרסים הפרטיים שלנו הם אפס" (ד אדר תר"ץ).

יומניו של זייד מלמדים על כוחות הגוף והנפש שלו, שהפכו אותו עוד בחייו לדמות מופת. פעמים לא מעטות הזכיר שהוא כותב כדי שילדיו יידעו, יקראו ויבינו את אורחות חייו ועקרונותיו, ושאינו להתבייש בכתוב, אלא להבינו ולתרגמו. דווקא בימי המשבר לפני שהמשפחה הוצאה לתל חי, כאשר אפילו היומן לא הביא לו ארוכה, כתב: "אני מרגיש שאני כותב לרוח, על נייר יבש. רק בזמן האחרון התחלתי להשתכנע שיש צורך רב ביומני בשביל חיי ילדי, אך גם לזאת אין כתיבתו יעילה. ילדי לומדים עברית, אך כדי להבין את יומני צריך ללמדם רוסית, וזו פנטסיה, נחוץ בשבילם התרגום מרוסית לעברית" (י שבט 1925).

האנדרטה

אנדרטה ראשונה לזכרו של אלכסנדר זייד נבנתה ע"י הפסל דוד פולוס בשנים 1940-1941, בסגנון נפוץ באירופה אך נדיר מאד באנדרטאות בישראל. הפסל נבנה ממלט ורשתות ברזל, והתפרק עם השנים. בסוף שנות ה-70 יצק הפסל דן זריצקי פסל חדש מברונזה, שהוצב במקום הפסל הישן בשנת 1979 (ומהווה העתק של המקור). למרגלות הפסל נמצא קבר שייח' איבריק כפול-הכיפות ולצדו עץ תות. בצידה הצפוני של הגבעה נמצאים שרידי מבנה ציבורי עתיק, שיש המציעים לזהותו עם מושב הסנהדרין בבית שערים (המבנה העתיק מוזנח כיום).

תודות :

לעמיר שלום על העריכה.

עד הפעם הבאה- נתראה!!!

אבי הרטמן

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)

להורדת המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)

למזג אויר במנחת: [לחץ כאן](#)

למפת Google Maps: [לחץ כאן](#)